

THE IMPORTANCE OF NEW AND PROMISING AUTUMN RYE VARIETIES IN THE NATIONAL ECONOMY

UrSU, q.x.f.d. prof., **Satipov Gaipnazar Matvapayevich**

UrSU, q.x.f.f.d. (PhD), **Sapaeva Gulmira Abdullayevna**

UrSU, Magistr., **Babadjanova Madina Muradovna**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14539036>

ARTICLE INFO

Received: 15th December 2024

Accepted: 20th December 2024

Online: 21th December 2024

KEYWORDS

Rye, new and promising varieties of rye, agricultural technology, import, export, financial stability, bakery products.

ABSTRACT

Development and recommendation to farmers of agrotechnology for selection and cultivation of new and promising rye varieties suitable for soil and climatic conditions of the Khorezm oasis, thereby reducing imports in the republic's economy, increasing exports, increasing the share of agricultural products and providing the population with permanent rye flour. It is possible to meet the demand.

ЗНАЧЕНИЕ НОВЫХ И ПЕРСПЕКТИВНЫХ ОСЕННИХ СОРТОВ РЖИ В НАЦИОНАЛЬНОМ ХОЗЯЙСТВЕ

УрГУ, к.х.ф.д. проф., **Сатипов Гайпназар Матвапаевич**

УрГУ, к.х.ф.д. (PhD), **Сапаева Гульмира Абдуллаевна**

УрГУ, Магистр., **Бабаджанова Мадина Мурадovна**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14539036>

ARTICLE INFO

Received: 15th December 2024

Accepted: 20th December 2024

Online: 21th December 2024

KEYWORDS

Рожь, новые и перспективные сорта ржи, агротехника, импорт, экспорт, финансовая устойчивость, хлебоулочные изделия.

ABSTRACT

Разработка и рекомендации фермерам агротехнологии для селекции и выращивания новых и перспективных сортов ржи, подходящих к почвенно-климатическим условиям Хорезмского оазиса, тем самым сокращая импорт в экономику республики, увеличивая экспорт, увеличивая долю сельхозпродукции и обеспечивая население мука ржаная постоянная, есть возможность удовлетворить спрос.

YANGI VA ISTIQBOLLI KUZGI JAVDAR NAVLARINING XALQ XO'JALIKIDAGI AXAMIYATI

UrDU, q.x.f.d. prof., **Satipov Gaipnazar Matvapayevich**

UrDU, q.x.f.f.d. (PhD), **Sapaeva Gulmira Abdullayevna**

UrDU, Magistr., **Babadjanova Madina Muradovna**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14539036>

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Received: 15th December 2024
Accepted: 20th December 2024
Online: 21th December 2024

KEYWORDS

Javdar, yangi va istiqbolli javdar navlar, agrotexnologiya, import, eksport, moliyaviy barqarorlik, non maxsulotlari.

Xorazm vohasi tuproq-iqlim sharoitiga mos yangi va istiqbolli javdar navlarni tanlash va yetishtirish agrotexnologiyasini ishlab chiqish va fermerlarga tavsiya qilish, shu orqali respublika iqtisodiyotida importni kamaytib eksport hajmini oshirib, qishloq xo'jalik mahsulotlarining ulushini ko'paytirish va aholini doimiy javdar unidan tayyorlanadigan mahsulotlarga bo'lgan talabini qondirish mumkin.

Respublikamiz iqtisodiyotining asosini tashkil qiluvchi qishloq xo'jaligini boshqarishda ishlab chiqarish imkoniyatlari samarali foydalanish muammosi juda murakkab va ko'p qirrali maqsadlardan biridir. Bu muammoni ijobiy xal qilish uchun qishloq xo'jalik ilg'orlarining qo'lga kiritgan xamda ilm-fan yutuqlarini chuqur o'rganish ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish maxalliy sharoitini xisobga olgan xolda ilmiy asoslarini tajribalar o'tkazish asosida yangi agrotexnologiyalarni ishlab chiqish iqtisodiy samaradorlikni oshirish talab qilinadi. Shuningdek, qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish imkoniyatlarini shakllantirish va undan samarali foydalanish xar bir anq maqsad uchun ilmiy asoslab berilgan murakkab iqtisodiy –ijtimoiy omillarga ya'ni murakkab agrotexnologiya tashkiliy va boshqa jarayonlarga bog'liqdir.

Xorazm vohasi O'zbekiston Respublikasining eng shimoliy mintaqasi xisoblanib yerlari sho'rlangan, qishloq xo'jalik ekinlaridan rejalashtirilgan xosilni olish ko'p mehnat va xarajat sarf bo'ladigan mintaqadir. Xorazm mintaqasiga mos ertapishar serhosil va yuqori sifatli don beradigan kuzgi javdar navlarini tanlash, ekinga tavsiya berish muhim ahamiyat kasb etadi. Shundan kelib chiqib qishloq xo'jaligida ekinlardan mo'l hosil olishning istiqbolli texnologiyalarini yaratish va joriy etish orqali xosildorlikni oshirish jumladan, javdarni Xorazm vohasi tuproq-iqlim sharoitiga mos yangi va istiqbolli navlarini yetishtirish va tanlash ekishga tavsiya berish muhim ahamiyat kasb etdi. Shundan kelib chiqib, qishloq xo'jaligida ekinlardan mo'l hosil olishning istiqbolli texnologiyalarini yaratish va joriy etish orqali respublika iqtisodiyotida importni kamaytib eksport hajmini oshirib qishloq xo'jalik mahsulotlarining ulushini ko'paytirish va aholini kuzgi javdar unidan tayyorlanadigan mahsulotlariga bo'lgan talabini qondirish mumkin.

O'zbekistonda kuzgi javdar oraliq ekini sifatida va doni uchun ekiladi. Ko'p mamlakatlarda bug'doydan keyin ikkinchi non ekini sifatida ekiladi. Xozirgi kunga kelib O'zbekistonda xam javdar nonini tayyorlash uchun ekila boshlandi. Kuzgi javdar noni yuqori kaloriyaga ega to'yimli va mazali. Donida almashtirilmaydigan aminokislotalar ayniqsa lizinga boy oqsil A C E va B guruxga kiruvchi vitaminlar mavjud. Shuning uchun shifokorlar qandli diabet bilan kasallangan bemorlarga javdar unidan tayyorlangan non va ovqatlarni tavsiya etishadi. Javdar doni tarkibida o'rtacha 8.0-18.7 % oqsil, 51.8 % -69% kraxmal, 1.6-2.6 % yog' mavjud. Oqsil tarkibida lizin ko'pligi tufayli kuzgi javdar donining biologic qiymati yuqoridir.

Kuzgi javdar noni –to'yimli oziq-ovqat mahsuloti bo'lib yuqori kaloriyaliligi va maxsus ta'm xamda aromatga egaligi bilan ajralib turadi. Kuzgi javdar uni tarkibida to'yinmagan yog' kislotalari bo'lib inson organizmidagi xolestrinni eritish xususiyatiga ega[1]. Shuning uchun

uni yoshi katta va qandli diabet bilab og'rigan kasallarga tavsiya etiladi. Javdar unidan xar xil navdagi nonlar tayyorlanadi. Shuningdek, javdar va bug'doy uni aralshmasidan xam non yopiladi. Kuzgi javdar uni yuqori kaloriyaliligi va oqsilning biologik ko'rstakichi bug'doynikidan ustunligi bilan xarakterlanadi. Javdar oqsili bug'doynikiga nisbatan almashinmaydigan aminokislotalar xususan lizinni ko'p tutadi.

Kuzgi javdar doni texnik maqsadlar uchun xam foydalaniladi undan spirt, kraxmal va boshqa maxsulotlar olinadi. Somonidan uksus kislotasi, liginin, selluloza, qog'oz va boshqalar tayyorlanadi. Bundan tashqari javdar donidan qoramollarga yem tayyorlashda lizininga boy qo'shimcha sifatida foydalaniladi. Kuzgi javdar doni yormasi va uni yuqori konsentrlangan yem hisoblanadi. Ko'k massasining yem- xashaklik sifati ko'p yillik o'tlardan qolishmaydi. Javdar ko'k massasida oqsil miqdori 14% kuzgi bug'doy va makkajo'xorinikidan yuqori. Javdar somoni dag'al yem-xashak sifatida foydalaniladi[1].

Kuzgi javdar Rossiyada, Markaziy Osiyoda va Kavkazatorda doni uchun xamda dukkakli ekinlar baxori arpa, bug'doy va bohqa ekinlar bilan qo'shib ozuqa uchun ekiladi.

Respublikamiz sharoitida kuzgi javdarni ekish muddatlari va meyorlarini o'rganish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar asosan, lalmi tuproqlarda keng ko'lamda olib borilgan. Ammo respublikaning shimoliy mintaqalari xisoblanadigan Xorazm vohasi tuproq iqlim sharoitida sug'oriladigan -o'tloqi ,o'tloq -botqoq tuproqlarida kuzgi javdarni ekish muddatlari va me'yorlarini don sifati ko'rsatkichlariga xususan kleykovina miqdori, oqsil va boshqa xususiyatlariga ta'siri atroflicha o'rganilmagandi[2].

Shu boisdan biz oldimizga Xorazm viloyatining sug'oriladigan o'tloqi alyuvial tuproqlarida yetishtirilayotgan kuzgi javdarning "Дубинская", "Саратовская", "Памирская" navlarini ilmiy asoslangan tizimda ishlab chiqilgan agrotexnologiyasini kuzgi javdar xosildorligiga va don sifati ko'rsatkichlariga ko'chat qalinligi o'g'it me'yorlari suv borish tizimining ta'sirini oqsil va boshqa xususiyatlariga ta'sirini o'rganishni maqsad qilib, Urdu tajriba uchastkasida javdar biologiyasi va agrotexnologiyasini o'rganish boshlandi.

Mamlakatimizning turli tuproq va iqlim sharoitlarida kuzgi javdar o'simligini yetishtirish va tanlash va ulardan yuqori va sifatli hosil olish borasida maqbul ekish muddatlari va me'yorlarini ishlab chiqish muxim ahamiyat kasb etadi. Xorazm vohasi tuproq - iqlim sharoitiga mos javdar navlarini tanlash uni maxalliy lashitirish va javdardan sug'oriladigan sharoitda yuqori xosil olish sifatli va don olish bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga erishishda maxalliy sharoitda yetishtirish va ilmiy asoslangan agrotexnologiyalarni ishlab chiqish muxim ahamiyat kasb etadi.

Respublikamizning yetuk olimlarini olib borgan ilmiy izlanishlaridan ma'lum bo'lishicha kuzgi javdar, asosan kislotali va neytral muxitga ega bo'lgan tuproq sharoitlarida yetishtirilgan jadval ma'lumotlariga ko'ra bizning tajriba maydonining tuprog'i o'rtacha sho'rlangan. Tajriba qo'yishdan oldin dastlabki tuproq muhiti va sho'rlanish darajasi aniqladik. Boshqaliq don ekinlaridan yuqori hosil va sifatli don yetishtirish uchun tuproq-iqlim sharoitlarini xisobga olgan holda ilmiy asoslangan nav agrotexnologiyasini ishlab chiqish zarur. Yangi navni hosildorligini oshirish uchun barcha agrotexnologiya komplekslarni ko'rib chiqishni taqozo etadi shu jumladan ekish muddati me'yorlari va ozqilanish maydoni kabi elementlarni o'z ichiga oladi. Xozirgi kunning dolzarb va muxim vazifalaridan biri ekilgan

o'simlikning ozuqaga bo'lgan talabini urug'ini optimal ekish me'yorini suvga bo'lgan talabi ko'chat qalinligini aniqlab fermerlarga tavsiya qilishdir.

References:

1. Holiqov A. Javdar va suli. Toshkent, "O'zbekiston", 1973
2. Qurbanov G'.Q. Donli ekinlar urug'shunoslgi. Toshkent, "O'qituvchi", 1980